

DALIA STAPONKUTĖ. ODISĖJUI VISUR ANKŠTA

Kartą, vykdamą į Rodo salą per Atėnus, prisėdau *Eleftherios Venizelos* oro uosto kavinėje ir, užsisakiusi *frappe* kavą, ėmiau stebėti pagyvenusią graiką, besiblaškantį po atvykimo salę. Jis patupdė greta manęs elegantišką tikros odos lagaminą be ratukų ir paprašė jį pasaugoti. Supratau, kad jo, kaip neįprasta Graikijoje, nepasitiko giminės. Pagalvojau, kad tranzito erdvėse, kitaip nei kasdienybėje, mano veidas turbūt spinduliuoja pasitikėjimą, aiškumą ir ramybę. Negalvoju, ką palieku ir kas manęs laukia, tačiau gerai žinau, kuriame kelionės taške esu. Esu ne daugiaserijsinių filmų herojė. Mano vaidmenys epizodiniai, charakteris – be tolesnio scenarijaus, tarsi būčiau pakviesta atlikti tik vieną gestą, išstarti vieną žodį arba parodyti tik tą veido pusę, kurios reikia vaidmeniui. Nesirūpinu kita veido puse, kuri vaidmenyje nedalyvauja. Galbūt šis *amplua* sukelia akimirkos praeiviams pasitikėjimą, ir mano kelionių metu beveik nebuvo tokio atvejo, kad kas nors pasitikinčiai nepaprašytų pasaugoti daiktų.

Vyriškis vos neverkė, skaitė užrašus abejingų pasitinkančiųjų rankose su lotyniškų raidžių vardais ir klausinėjo: „Ar nelaukiate Sokrato?“... „Seniai laukiame Sokrato,“ – būčiau filosofiškai pajuokavusi, jeigu ne liūdnas sokratiškas scenarijus. „Nurimkite. Spūstys. Pasitiks. Arba imkite taksi,“ – bandžiau jį guosti. Juolab, kad Graikijoje taksi – pigiausias Europoje. Bėda, kad dažnai tenka mokėti ir už taksisto komedijos siužetą. Pavyzdžiui, „taksi parkas streikuoja, rizikuoju gyvybe, galiu vežti tik dvigubai brangiau ir su sąlyga, kad, policijai sustabdžius, vaidinsite mano mirstančią seserį...“ Sėsti į visuomeninį transportą arba taksi graikui, grįžusiam iš tolimos kelionės, atrodo lyg pažeminimas. Kas nors turi pasitikti. Kokia nors giminiška siela. Kitaip apsilankymas tėvynėje netenka prasmės.

Pirmos penkios susitikimo minutės, netgi mažiau, dvi minutės prieš glėbį, kai apsvaigęs iš džiaugsmo pajunti artimos širdies plakimą, ir yra kelionės tikslas. Tai ir yra namai graikui, grįžusiam iš savo odisėjos. „Nepasitiks – skrisiu atgal į Vokietiją,“ – svarstė graikas, vardu Sokratas, jau seniai gyvenantis Miunchene. Aha, pagalvojau. Atvykę tėvynėn, nieko taip nelaukiame kaip pasitinkančiųjų glėbio. Tada širdis sugrįžta į savo vietą. Amžina gyvenančiųjų svetur problema – tėvynainių pripažinimas. Žinau, kas esu, ir noriu, kad kiti mane atpažintų. Nenoriu būti išgalvotas arba sukurtas. Penelopė ir Itakės gyventojai gal ir laukė Odisėjo, tačiau, jam sugrįžus, jį atpažino tik šuo...

Vieną iš mano apsilankymų Lietuvoje vaikštinėjome su mama Meškinės kaimo vieškeliu prie sodybos ir sutikome senutę kaimynę. Mama kartais pasakodavo jai apie „dukrą, gyvenančią svetur“ ir šįkart kaimynė sutiko mus abi žodžiais: „Kai vaikas toli, tai kaip miręs.“ Mama nurijo gumulą gerklėje. Tegu pasaulis platus ir margas, ir jame vis mažiau sienų, tačiau jis nė nemano atsisakyti dvejetainio pasaulio suvokimo – balta arba juoda, ten arba čia – ir įveikti svetimšalio sindromą. Aš ne kartą sukilau prieš siaurą, mano siekių horizontui per ankštą Kipro kasdienybę, „pirkau bilietą“ iš čia į ten, kad išsivežčiau dalį čia į ten, ir mano pasaulis padidėtų. Turiu keistą fobiją uždaroms erdvėms ir, atrodo, jei tik

sustosiu, mane sugaus, ir durys užsišaus. Kažkas sakė: „Negaliu gyventi kambaryje, kur vienerios durys.“ O dar kažkas pridūrė: „Neieškok kito išėjimo kambaryje, kur tik vienerios durys.“ Ir vienas, ir kitas teisūs. Chrisantas kaip įprasta palydėdavo mane klausimu: „Ar sugrįši?“ Žmogus, išgyvenęs su manimi tiek metų, niekad os nenustojo abejoti mano pasirinkimu. Galėjau išnykti bet kuriuo metu.

Gyvenimas svetur... Mokėjau už tai didelę kainą, tačiau mokėjo ir mano artimieji.

Kai leidiesi kelionėn kaip aktorius be veiksmų plano, tavo atliekamų vaidmenų niekam nereikia. Gal dėl to Sokratas, užuot sėdęs į taksi Atėnų oro uoste, skrenda kitu reisu atgal į savo namus Miunchene. Kartą man atvykus į Vilnių teko ieškoti pirmos pasitaikiusios draugiškos sielos ir apsistoti pas vaikystės draugę, kurios buvau nemačiusi dešimtmetį. „Tu nepasikeitei,“ – sako ji. Man norėjosi atsakyti: „O tu pasikeitei“, bet aš garsiai pamelavau: „Tu irgi nepasikeitei.“ Man tada toptelėjo, kad keičiasi tik tie, kurie nekeliauja. Tie, kurie keliauja, turbūt nesikeičia. Tačiau ką tai reiškia – „tu nepasikeitei“? Su kuo esu gretinama? Ar pastebėjimas „nepasikeitei“ – gerai ar blogai? Žmogus negali nesikeisti, pakeitęs šalį, kultūrą, kalbą...

Vieną vasarą išsimaudžiusi Šiaušės upelyje, sukančiame pro mūsų sodybą, mėgavausi žole, žema Lietuvos saule, knyga. Akimirksniu kaip džinas iš butelio išlindo gauja vyriokų, nešini „bambaliu“ alaus, ir įsikūrė paupy kone ant mano rankšluosčio. „Ar jūs negalite toliau... juk skaitau.“ – „O kam toliau?.. Ei, Stapuonkik, rupke, a nepažįst? Arūniuks aš, iš B klasės... Kur garbanas padėjai? Kipre palikai?“ Pasigrėžiau: sunku atpažinti neblaivius, pusnuogius žmones šlapiais plaukais. Nepažinau nė vieno. Taip jiems ir pasakiau. Skubotais judesiais užsitempiau lininę suknią ir nukulniavau namų link. Eidama galvojau, kad vis dėlto esu atpažįstama, netgi žmonėms iš tolimos praeities... Turbūt tai liudija apie prigimtinius bruožus – o gal klajojančio po pasaulį Kaino žymes – kurių net laikas ir naujos šalys neįstengia ištrinti.

Ką galiu dabar pasakyti apie save, tą jauną *Stapuonkikę*, „sviedusią viską per petį“ ir iškeliavusią svetur? „Kita šalis... Man į galvą nešautų išvykti,“ – kartą Kaune prisipažino viena kolegė, su nuostaba išklausiusi mano gyvenimo reziumė. Persimetėme nepatikliais žvilgsniais ir tada viena kitai pasirodėme lyg lengvai kuoktelėjusios. Tačiau apie savo gyvenimo odisėją verčiau pasakoti per skirtybes su savimi buvusia, o ne su kitais. Žinau, kad aš ir ta „jauna moteris“ iš praeities

kartu užaugome, subrendome ir kartais sukome skirtingais keliais. Kelionėje link naujos savo tapatybės neretai palikdavau ją vieną dėl kažkam duoto pažado, kad pasikeisiu ir nebūsiu svetima. Dažniausiai tai būdavo pažadai iš meilės. Ta „jauna moteris“, buvusioji Aš, nepasitraukia nuo manęs taip lengvai, kaip man pavyksta pasitraukti nuo jos, ir klausinėja, kurią mano asmeninio mito dalį galima priimti kaip autentišką dabar, pusei gyvenimo prabėgus svečiose šalyse? Sudėtingas klausimas.

Ar būtinas asmeninis mitas? Tik su juo jaučiuosi ne viena ten, kur viską pradėdau iš naujo. Pagalvoji, kas buvai, supranti, kas esi, ir jei pastebi svetimą savyje, žinai, iš kur tai ateina. Kartą, per anytos mirties metines Nikosijoje, pasinėriau į ramų pokalbį su kipriečiais – velionės bendraamžiais ir giminaičiais, gurkšnojančiais šaltą kavą vynuogienojų pavėsyje. Jie prisiminė kolonijinius laikus, britų valdžią, ir, nors tai nebuvo patys šviesiausi prisiminimai, jie bylojo apie stebuklingą kitoniškos jaunystės pasaulį. Giminaičiai kalbėjosi apie save, kartais painiodami praeities įvykius, vietovių ir žmonių vardus tarsi praeitis būtų užmiršta, ilgai nelankyta šalis... Kuo brandesnis amžius, tuo ankstyvesni prisiminimai. Gal todėl seni žmonės gali neprisiminti, kas buvo vakar, tačiau su neįtikėtinomis smulkmenomis išdrožia iš savo atminties kamieno pradinės klasės išdaigas.

Sulaukusi keturiasdešimties pradėjau gauti vis daugiau laiškų iš mokyklos draugų, ir jie maloniai nudžiunga, kai atsiliepiu feisbuke. Nudžiunga neilgam, nes, parašę pora laiškų, nebeturime ką pasakyti, ir suprantame, kad esame vienas kitam svetimi. Prisiminti arba ieškoti, kuo buvai... Ar tai padeda suprasti, kas esi? Ar gali suteikti atsakymą į klausimus, ar tu – vienintelis savo asmeninio mito autorius, kur jo ištakos: pasakojime apie save ar kitų pasakojime apie tave? Įdomi autobiografinio žanro rašytoja, čekagietė Daiva Markelis bandė austi savo giminės istoriją iš artimųjų prisiminimų ir pasirinko originalų kelią – užrašyti tai, ką prisimena įvairūs giminaičiai apie vieną ir tą patį giminės narį. Anot netikėčiausių pastebėjimų, vienas ir tas pats giminaitis negyveno ten, kur gyveno, dirbo ne tai, ką dirbo, ir buvo ne toks žmogus, koks buvo. Visi pasakojo skirtingas istorijas, ir kiekvienas jautėsi teisus.

Mitą apie Dalią pirmiausia kūrė artimieji, tie žmonės, su kuriais augau. Jie padovanojo man pernelyg tvirtus – kaip sakoma, truputį „skolintus“ – sparnus, skirtus nerealiems skrydžiams. „Ji visados teisi, net jeigu klysta,“ – sakydavo mylinti močiutė. Turbūt tik labai mylimi vaikai gali būti „neeiliniai“, o jeigu ne, tai jų gyvenimuose vis vien nutinka kas nors neeilinio. Na, kad ir penkiolika minučių spindinčios šlovės – neužstoto, ryškaus ir staigaus saulėlydžio Kipro pajūryje. Tėvų laukimas... Laukimas, kol dukra pagaliau užaugs, išsikepurnės iš kvailos jaunystės tarsi iš svaigulio nuo jauno vyno, paskui – „kas gero iš jos bus?“, o vėliau laukimas oro uostuose. Tas laukimas teikia mums, gyvenantiems svečiose šalyse, nesuvokiamai daug stiprybės, net jeigu tėvų neskubame aplankyti. Kur nors, tolimoje kelionėje pajutę jėgų stygių suvokiame, kad tai nutiko nebūtinai dėl nuovargio arba vyresnio amžiaus – dažnai dėl to, kad mūsų niekas nebelaukia sugrįžtant taip, kaip laukdavo tėvai.

...Kai gyvenimas rieda sklandžiai, be triukšmo kaip šaudyklinis traukinys, skambinu tėvams kas savaitę. Kai pajutęs sunkų krovinį, susiūbuoja ant bėgių, skambučiai praretėja, ir mama iškart pastebi tą išdavikišką dėsningumą. Mamos mama buvo iš tų žmonių, kurie nesinaudodavo telefonais ir dar pridurdavo: „Kam čia reikia – kaip neprivalgius.“ Jai tai atrodė beprasmiška, kaip kad man dabar – naršyti po socialinius tinklus. Vyniojant ilgą feisbuko pranešimų juostą, kurioje manęs nėra, apima keista melancholija, tarsi stebėčiau savo draugus iš saugios slėptuvės arba sapno. Kartais gyvenimas feisbuke išties atrodo kaip iš sapno ir primena sufijų pranašystes: jeigu miegas įdomesnis už budrumo būseną, tada geriau neatsibusti. Gal skubame ištrinti save iš tikrojo gyvenimo juostos? O gal

šitaip kuriame savo istoriją, tikėdamiesi, kad ją kažkas persius kitiems, ir mes tapsime svarbia kitų gyvenimo dalimi, iš tikro ja nebūdami? „Negi tai tiesa,“ – nustembu, netikėtai išvydusi savo gyvenimo atvaizdų fragmentus feisbuko draugų paskyrose arba nugirdusi istoriją apie save iš svetimų lūpų. Jeigu kitų tiesa apie mane atrodo išgalvota, tai visa, ką apie save galvoju, irgi gali būti prasimanymas? Visi prasimanymai apie mus yra asmeninio mito dalis: tie feisbuko herojų komentarai tarsi tikrovės atšvaitai su fantazijų dulksna arba literatūra su enciklopediniais duomenimis, arba rašymo be klaidų įtampa, sukurianti paklaidas... Tai – buvimas tarp grynojo ir negrynojo žanro be griežto savo nuomonės atribojimo ir apribojimo. Kuo įstabi mano nuomonė ir kuo mano asmeninis mitas skiriasi nuo tūkstančių kitų, mirguliuojančių internete ir knygoje? Kam jis svarbus, kai pasaulis ir taip kupinas agresyvaus asmeniškumo? Ar tai, kaip sako Lingis, poreikis aprašyti pasaulį tokį, kokį jį radau? Ar būtinybė įprasminti nepakartojamą savo gyvenimo trajektoriją tarp Lietuvos ir Kipro? Visų atsakymų nesudėliočiau į pora sakinių, nei į pora knygų, tačiau man svarbu, kas atsitinka su gyvenimo faktais, kai imu apie juos rašyti. Faktas keičia savo pavidalą, apsigyvena svetur, iškeliauja į literatūrą. Tai savotiškas fakto užsienis, jo nauja tėvynė Literatūra, leidžianti viskuo suabejoti – net ir tuo, kam ji reikalinga.

Bendraudama su mokslininkais ir žurnalistais, pastebėjau, kad nieko tikresnio už abejonę nebūna. Bet kokia istorija yra pasakojimų įvairovė, kviečianti gilintis į ją, mokytis iš jos arba parduoti ją kitiems kaip originalų faktų derinį. Kiekviena istorijos versija byloja apie ją subrandinusį kūną – kultūrą. Atsidūrus svetimos kultūros aplinkoje, iš pradžių mus užlieja išpūdžių bangos – stiprios, bet neretai klastingos ir klaidžios. Nelyg žurnalistai mes kurį laiką drąsiai sliuogiame jų paviršiumi, kol neišmokstame būti filosofais ir žvelgti giliau... Kai išverčiau tris Niko Kazantzakio knygas į lietuvių kalbą, graikai man sakė: jis liks su tavimi visą gyvenimą. Taip ir atsitiko. Nuolatos jį cituoju. „Kur slypi žmogaus kelio prasmė? – klausdavo savo knygoje mano versto rašytojo herojai. – Prisilenkime arčiau ir pažiūrėkime – ką matome?“ Kiti herojai atsakydavo: „Žmones, jų džiaugsmą ir kančią.“ – „Prisilenkime dar arčiau – ką dabar matome?“ – „Žmogaus derybas su Dievu.“ – „O dar arčiau?“ – „Nieko nebematyti...“ – „Ten jos ir ieškokime,“ – mokydavo jie vieni kitus.

Kipre yra tekę dirbti ir gyventi kaimynystėje su žmonėmis, kuriems svetimšalio, naujos kalbos, mišrios šeimos arba platesnio pasaulio pažinimo patirtys yra gana tolimos ir neprieinamos. Atvykėliui iš svetur atrodo, kad būti tokios bendruomenės dalimi sunkiau, nei ja nebūti. Iš tikro galima teigti atvirščiai – įsilieti į bendruomenę paprasčiau, nei būti už jos ribų. Štai viena bičiulė Lietuvoje man sako: „Tu esi tokia kaip mes. Baigėme tą pačią mokyklą, kalbame ta pačia kalba...“ Ji teisi. Panašų pastebėjimą girdžiu ir Kipre: „Tu pas mus jau dvidešimt metų, kalbi graikiškai kaip mes...“ Kipriečiai irgi teisūs. Tai skamba tarsi svarbus perspėjimas, kad visur reikia čiabuvių – niekas nenori svetimo. Svetimšalio pasaulis atrodo nesuprantamas ir bereikšmis tarsi neišverčiamas tekstas, o gyvenimo svetur patirtis – netikra, suvaidinta, blefas. Tada jautiesi lyg ir kalta dėl šito, lyg truputį apgavikė, lyg įsibrovėlė... Ar tai amžina „nepritapėlio problema“? Ar bendruomenės reikalavimai pernelyg griežti žmogui iš svetur? Geriau sakyti kitaip: gyvenimas svetur reiškia kasdienybę su žmonėmis, kurių tu gerai nepažįsti, ir jie tavęs gerai nepažįsta, nes esame iš skirtingų šalių. Iš pradžių tai atrodo tarsi nedidelė natūrali kliūtis, kurią galima įveikti, išmokus gyventi naujoje šalyje, tačiau kuo toliau, tuo labiau kitonišką tavo savastį išduoda veidas ir kūno kalba, humoras ir mąstymas, ir taip toliau. Gyvenimo svetur patirtys kaip širdys laukia glėbio, kad nurimtų, o nesulaukusios neretai gena tave į naują vietą, vėl ir

vėl... Tad viskas nuolatos atsigręžia į tave pačią. Iš pradžių nauja šalis būna svetima, ir praeina pusė gyvenimo, kol išmoksti judėti joje laisvai ir grakščiai kaip katinas po savo namų sodą; ilgainiui pasidaro svetima ir ta šalis, kurią vadinai tėvyne... Pagaliau suvoki, kad tėvyne – tai ne tik vieta, o milžiniška pastanga, už kurią neatrandi jėgų priimti kitokios dovanos, kaip tik pripažinimą.

Gyvenimas tarp Lietuvos ir Kipro padėjo man suprasti vieną svarbų dalyką, kad intelekto tėvyne yra ne tik kalbinė ir istorinė. Ji yra laikinė. Laikas, kuomet tavo vizijos randa savo vietą, ir laikas, kai jos sklendo beviėtės. Laikas, kuriam reikia laimingo aplinkybių sutapimo. Po ilgų gyvenimo Kipre metų atrodo, kad kipriete tapau tik viena savo puse ir kad kita – lietuviška pusė – nuolatos bandė ją nugalėti. Susipriešinimo įtampa atitolino vieną pusę nuo kitos, sukurdama tarp jų kažką naują, trečia, dar gerai nepažįstama. Gal tai neišvengiamai atveria man ir trečiąją erdvę – platuį pasaulį, savo intelektualios ir kūrybinės veiklos lauką? O gal pagaliau verčia rinktis vieną iš jų ir įstato į griežtas gyvenimo laiko vėžes? Pasidarė nebeįdomu gretinti dvi tėvynes ir jų tikroves – jos tiesiog skirtingos, tačiau tai išmokė nuolatinio susitaikymo tai su viena, tai su kita vieta ir dovanojo netilstančią diogenišką abejonę – kur esu...

Pasaulio lietuvis, 2014 m., nr. 10/532.